

2. Ο Ηράκλειος και η δυναστεία του (610-717): Εσωτερική μεταρρύθμιση και αγώνας επιβίωσης

Όροι-κλειδιά της ενότητας

Σλάβοι, Πέρσες, Τίμιος Σταυρός, μεταρρύθμιση, θέματα, στρατιωτικά κτήματα, στρατηγός, εξελληνισμός, πιστός ἐν Χριστῷ βασιλεύς.

α. Το Βυζάντιο σε κρίση

Στο δεύτερο μισό του 6ου και τις αρχές του 7ου αι. το Βυζάντιο συγκλονίστηκε από μια πολύπλευρη κρίση. Λοιμοί, κακές σοδειές, σεισμοί και εισβολές στα εδάφη της αυτοκρατορίας οδήγησαν στην εγκατάλειψη ή την παρακμή των πόλεων, στη μείωση του πληθυσμού και την υποχώρηση του εμπορίου και της νομισματικής κυκλοφορίας. Η επέκταση της κρίσης στη δημόσια οικονομία οδήγησε στην παραμέληση του στρατού.

Οικονομία και στρατός στα μέσα του 6ου αι.

Βρήκαμε το δημόσιο να είναι καταφορτωμένο με πολλά χρέη και να έχει φτάσει στη χειρότερη φτώχεια [...] και τον στρατό τόσο παραμελημένο από την έλλειψη των αναγκών, ώστε το κράτος να σφυροκοπείται από τις αδιάκοπες εισβολές και επιδρομές των βαρβάρων.

Από Νεαρά του Ιουστίνου Β' (566 μ. Χ.), *Jus Graecoromanum*, τ. I, 1-2 (Νεαρά 1).

Οι Σλάβοι άρχισαν να κατακλύζουν τις ευρωπαϊκές επαρχίες και οι Πέρσες έφτασαν στις ακτές του Βοσπόρου. Στα πρώτα χρόνια της βασιλείας του Ηρακλείου η κατάσταση της αυτοκρατορίας ήταν εξαιρετικά κρίσιμη.

Μόνο η κινητοποίηση όλων των δυνάμεων του κράτους και μια ριζική **μεταρρύθμιση** θα μπορούσαν να αποτρέψουν τη διαγραφόμενη καταστροφή. Το έργο αυτό ανέλαβε και έφερε σε πέρας ο Ηράκλειος και η δυναστεία του.

β. Η αντιπίθεση του Ηρακλείου

Ο Ηράκλειος αντιπροσωπεύει τον τύπο του στρατηγού-αυτοκράτορα που ηγήθηκε προσωπικά του βυζαντινού στρατού. Αφού αναδιοργάνωσε το στράτευμα με την οικονομική συμπαράσταση της εκκλησίας, επιχείρησε συνεχείς εκστρατείες κατά των Περσών (622-628). Στη μάχη της Νινευί, κοντά στα Γαυγάμηλα, πέτυχε να συντρίψει τους Πέρσες και να ανακτήσει όλες τις βυζαντινές επαρχίες στην Εγγύς Ανατολή (627). Ταπεινωτική ήττα υπέστησαν και οι Άβαροι και οι Σλάβοι, όταν σε συνεννόηση με τους Πέρσες, πολιορκήσαν την Κωνσταντινούπολη (626).

Ο Ηράκλειος ως Δαυίδ. Αργυρός δίσκος (αρχές 7ου αι.). Νέα Υόρκη. Μетроπολιτικό Μουσείο.

Πέρσης βασιλιάς παρακολουθεί διεξαγωγή μάχης. Λυών. Ιστορικό Μουσείο Υφασμάτων.

Επειδή οι Πέρσες είχαν αρπάξει τον **Τίμιο Σταυρό**, το ιερότερο κειμήλιο του Χριστιανισμού, οι εκστρατείες του Ηρακλείου προσέλαβαν έντονο θρησκευτικό χαρακτήρα. Ο αυτοκράτορας εξύψωσε το φρόνημα των στρατιωτών του με φλογερές ομιλίες κατά των εχθρών του Χριστιανισμού και της Ρωμανίας.

Η ατμόσφαιρα αυτή ενέπνευσε τους στρατιώτες του που αγωνίστηκαν με αυταπάρνηση και σημείωσαν μεγάλες επιτυχίες. Ωστόσο οι επιτυχίες αυτές αποδείχθηκαν πρόσκαιρες.

γ. Θέματα και εξελληνισμός του κράτους

Τα τελευταία χρόνια της βασιλείας του Ηρακλείου σκιάζονται από τις αραβικές κατάκτησεις. Οι ανάγκες της άμυνας εναντίον των Αράβων φαίνεται ότι παρακίνησαν τους διαδόχους του να εγκαθιδρύσουν στη Μ. Ασία στη διάρκεια του 7ου αι. ένα νέο διοικητικό σύστημα που στηριζόταν στα θέματα, διοικητικές περιφέρειες με δικό τους στρατό.

Γένεση των θεμάτων και επικράτηση της ελληνικής

Όταν ήταν αυτοκράτορας ο Ηράκλειος [610-641] που καταγόταν από τη Λιβύη, η επικράτεια του Ρωμαϊκού Κράτους **περιορίστηκε και ακρωτηριάστηκε** τόσο στην Ανατολή όσο και στη Δύση. Τότε οι διάδοχοί του, που δεν ήξεραν πού και πώς να ασκήσουν την εξουσία τους, **κατέτμησαν** σε μικρά τμήματα τη διοίκησή τους και τα μεγάλα στρατιωτικά σώματα και εγκατέλειψαν την προγονική τους λατινική, υιοθετώντας την ελληνική γλώσσα [...]. Γιατί (παλιότερα) ονόμαζαν τους **χιλάρχους λογγίνους** και τους **εκατόνταρχους κεντουριώνες** και τους τωρινούς **στρατηγούς κόμητες**. Αλλά και η ονομασία θέμα είναι ελληνική και όχι ρωμαϊκή και προέρχεται από τη **θέση**.

Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος,
Περί θεμάτων, έκδ. Α. Pertusi,
Πόλη του Βατικανού 1952, 60.

Στο θεματικό στρατό υπηρετούσαν ελεύθεροι αγρότες, στους οποίους το κράτος παραχωρούσε **στρατιωτικά κτήματα** ή **στρατιωτόπια**. Με τα έσοδά τους οι στρατιώτες συντηρούσαν τις οικογένειές τους, αγόραζαν τον οπλισμό τους και κάλυπταν τα έξοδα των εκστρατειών. Ο θεματικός στρατός αντικατέστησε τους παλαιούς μισθοφορικούς στρατούς και αποτέλεσε ένα είδος εθνικού στρατού που αποδείχθηκε εξαιρετικά αποτελεσματικός για την άμυνα της αυτοκρατορίας.

Η στρατιωτική και πολιτική διοίκηση των επαρχιών, η οποία στο παλαιό διοικητικό σύστημα της αυτοκρατορίας ασκούσαν από διαφορετικά πρόσωπα, ενώθηκαν τώρα στο πρόσωπο του στρατηγού. Ο **στρατηγός** ασκούσε την ανώτατη εξουσία μέσα στα όρια του θέματος.

Προς τα τέλη του 7ου αι. το σύστημα των θεμάτων σταθεροποιήθηκε και άρχισε να εξαπλώνεται και στις ευρωπαϊκές επαρχίες του κράτους.

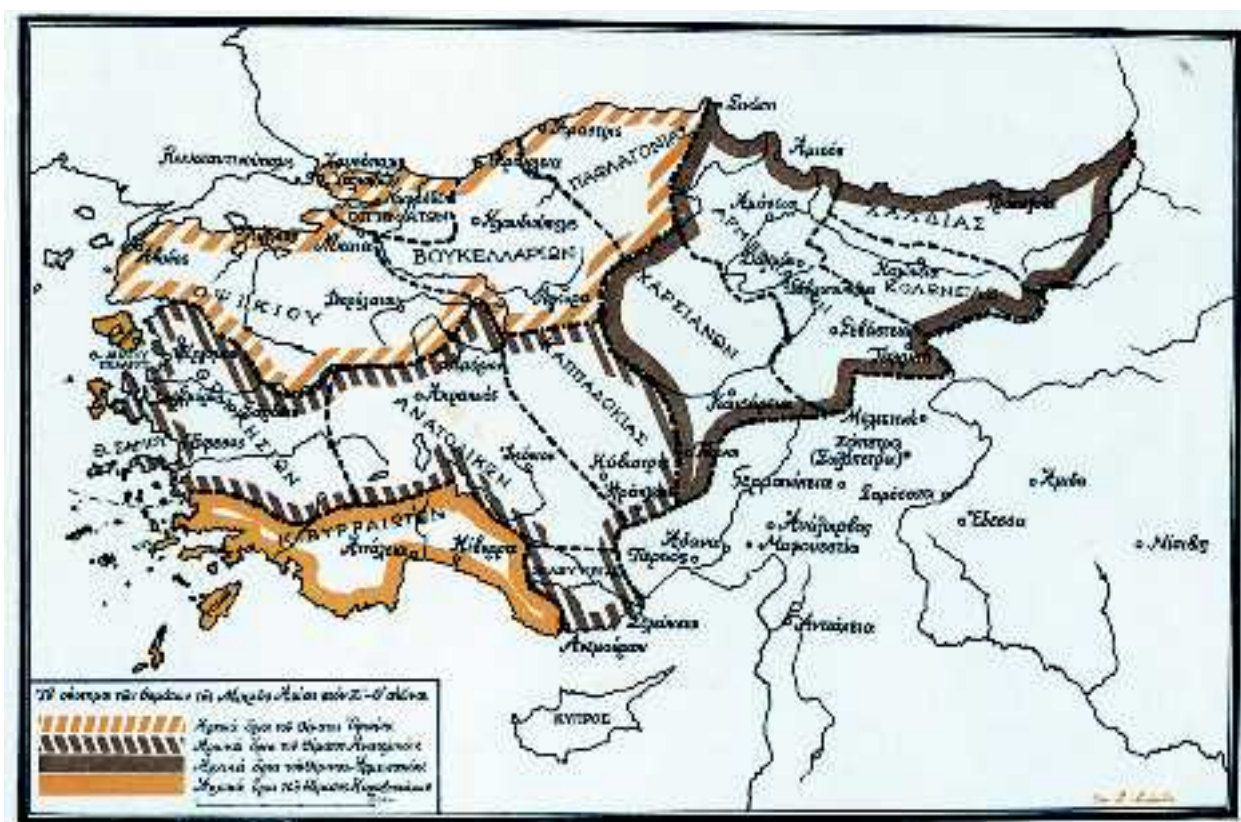
Επιστολή του αυτοκράτορα Ιουστινιανού Β' στον πάπα (17-2-687)

Έπειτα επιτρέψαμε να μουν στο χώρο της συνόδου οι οσιότατοι πατέρες και οι μακαριστοί **Πατριάρχες** μαζί με τον **αποκρισιάριο** (δηλ. επίσημο απεσταλμένο) της Αγιότητας Σας και η σεβαστή **σύγκλητος** και οι θεοφιλείς **μυροπολίτες** και οι **επίσκοποι** που μένουν προσωρινά εδώ στη Βασιλεύουσα (δηλ. στην Κωνσταντινούπολη) και ακολουθώς οι στρατιώτες που υπηρετούν στις **σχολές** (δηλ. στρατιωτικά σώματα) του Ιερού Παλατίου (Scholae Palatii) και μέλη των **συντεχνιών** και των δήμων και των **εξκουβιτόρων** (φρουράς του Παλατίου) και ακόμη ένας αριθμός στρατιωτών από τα θεοφιλή στρατεύματά μας – τόσο από το **θέμα Οψικίου** όσο και τα θέματα **Ανατολικών, Θρακσιών** (εδώ το θέμα Θράκης, το πρώτο που ιδρύθηκε στην ευρωπαϊκή τμήμα του κράτους) και ομοίως το θέμα των **Αρμενιανών**, αλλά και από το στρατό του **εξαρχάτου**, (δηλ. διοικητικής περιφέρειας που διοικούσε ένας έξαρχος) της Ιταλίας, έπειτα από τους Καραβησιάνους (δηλ. ναύτες του ομώνυμου ναυτικού θέματος με έδρα τη νήσο Κέω) και τους **Septensiani** (δηλ. στρατιωτικό σώμα που έδρευε στο φρούριο Septem/Ceuta απέναντι από το Γιβραλτάρ) ή το στρατό της Σαρδηνίας και [του **εξαρχάτου**] της **Αφρικής** [...].

R. Riedinger (εκδ.), Acta conciliorum
oecumenicorum 2, 2, 2: Concilium universale
constantinopolitanum tertium,
Βερολίνο 1992, 886-887.

Μια άλλη σημαντική αλλαγή της εποχής αυτής είναι η ολοκλήρωση του **εξελληνισμού** της κρατικής διοίκησης. Επίσημη γλώσσα στην πολιτική και στρατιωτική διοίκηση έγινε η ελληνική, ενώ οι ρωμαϊκοί τίτλοι αντικαταστάθηκαν από ελληνικούς. Πρώτος ο Ηράκλειος υιοθέτησε τον τίτλο **βασιλείς** με τη χριστιανική προσθήκη **«πιστός ἐν Χριστῷ»**.

Η εξέλιξη αυτή σηματοδοτεί σε συμβολικό επίπεδο το οριστικό τέλος της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και την αρχή της μεσαιωνικής ελληνικής Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

Η θεματική οργάνωση της Μ. Ασίας κατά την περίοδο 7ος-9ος αι.

Ερωτήσεις

1. Να επισημάνεις παράγοντες που συνέβαλαν στη νίκη του Ηρακλείου κατά των Περσών.
2. Ποια ανάγκη υπαγόρευσε την καθιέρωση των θεμάτων, όπως προκύπτει έμμεσα από το σχετικό απόσπασμα του έργου *Περί θεμάτων*;
3. Ποιες διοικητικές περιφέρειες (εξαρχάτα και θέματα) περιλάμβανε και ποια στρατιωτικά σώματα διέθετε το Βυζάντιο στα τέλη του 7ου αι. σύμφωνα με το τελευταίο παράθεμα; Αφού μελετήσεις προσεκτικά το χάρτη, να επισημάνεις ποια νέα θέματα και με ποιο τρόπο ιδρύθηκαν μεταξύ 7ου και 9ου αι. στη Μ. Ασία.
4. Μπορείς να εξηγήσεις γιατί ο Ηράκλειος απεικονίζεται ως Δαβίδ; Τι γνωρίζεις από την Παλαιά Διαθήκη που θα μπορούσε να στηρίξει τον παραλληλισμό;

